

CONDIȚIILE DE MUNCĂ ÎN SERVICIILE PRIMĂRIEI ORAȘULUI BUCUREȘTI (1880—1900)

de P. CÎNCEA

Creșterea numerică a clasei muncitoare constituie principalul factor al evoluției sociale din România, în ultimele decenii ale secolului XIX. Prin dezvoltarea capitalismului, un număr mereu crescând de muncitori era cuprins în întreprinderile particulare. Numeroși muncitori lucrau în instituțiile de stat — C.F.R., Arsenalul Armatei, Pirotehnia armatei, Imprimeriile Statului etc. —; în marile orașe autoritățile comunale își lărgeau treptat activitatea, utilizând forța de muncă a unui număr apreciabil de muncitori.

Condițiile grele de muncă și nivelul scăzut al salariilor erau asemănătoare pentru muncitorii din întreprinderile particulare și instituțiile de stat. Date culese de la Arhivele Statului din București dau posibilitatea cunoașterii unor condiții de muncă și aspecte ale salarizării muncitorilor din servicii: Drumuri (poduri și șosele), Ape, Transporturi și Salubritate ale Primăriei orașului București.

Deși este necesară îndeosebi cunoașterea dezvoltării celei mai înaintate părți a clasei muncitoare — proletariatul industrial — prezentăm datele următoare, pe baza convingerii că analiza materialelor referitoare la situația ori cărei categorii de muncitori contribuie la aprofundarea istoriei sociale a patriei noastre.

În Serviciul Drumuri al Primăriei orașului București, numărul muncitorilor pavatori varia de la un anotimp la altul, crescând în timpul verii, când erau condiții favorabile pentru activitatea de pavare. Statele de plată atestă existența unei formații permanente de muncitori pavatori, care creștea treptat și căreia i se adăugau, în cursul verilor, grupări de muncitori zilieri. În ultimul deceniu al secolului trecut, diferite grupări de muncitori pavatori, permanenți și zilieri, totalizau circa o sută cincizeci de muncitori¹⁾. Materialele necesare pavării erau transportate de circa patruzeci căruțași, salariați ai aceluiași serviciu.

¹⁾ Arh. St. Buc. *Primăria București*. Dos. nr. 41/1890, P II, f. 124—129.

În serviciile Transporturi și Salubritate erau în total circa patru sute muncitori, utilizați pentru asigurarea transportului urban, inclusiv prin tramvaiele cu cai, și pentru întreținerea și curățirea străzilor¹⁾. Din documente nu reiese numărul muncitorilor din Serviciul Apelor, care executau lucrări de canalizare sau erau angajați la uzina hidraulică a orașului. Este probabil că în acest serviciu erau peste o sută de muncitori.

Fiecare serviciu al Primăriei avea câte un atelier cu zece sau cincisprezece muncitori de diferite specialități. De pildă, în atelierul anexat uzinei hidraulice din Serviciul Apelor și în atelierul de reparații al Serviciului Poduri și Sosele lucrau muncitori mecanici, fierari, lăcătuși, dulgheri, vopsitori, tinichigii²⁾. Așadar, minimum șase sute muncitori lucrau în serviciile Primăriei București.

Condițiile de muncă erau foarte grele, fiind caracterizate prin: durata excesivă a zilei de muncă, nerespectarea repaosului duminical, salarizare insuficientă cu tendința de scădere, amenzi și alte rețineri nejuste, abuzurile personalului supraveghetor. Programul zilnic de muncă era, în cel mai bun caz, de 11 ore; în perioadele anuale cu activitatea redusă — toamna, iarna — muncitorii lucrau între orele 6—19, cu două pauze de câte o oră³⁾. În perioadele cu activitate intensă programul de 11 ore zilnic era depășit. De pildă, regulamentul de lucru al muncitorilor pavatori preciza că ei erau obligați să lucreze „...de la începutul și pînă la finalul zilei... Când inginerul șef o va găsi necesar, pavatorii vor lucra la orice oră din zi și din noapte”⁴⁾ (sublinierea mea, P. C.). Căruțașii aveau un program de lucru similar, variabil în funcție de dispozițiile supraveghetorilor. În iulie 1889, mai mulți căruțași au adresat primarului un protest referitor, printre altele, la prelungirea programului de lucru zilnic⁵⁾.

Materialul documentar atestă nerespectarea repaosului duminical. Deși regulamentul muncitorilor din Serviciul Drumuri, prevedea că ei „...lucrează în toate zilele afară de duminică” „dintr-o reclamație a lor⁶⁾ și dintr-un raport al șefului Serviciului Apelor⁷⁾ reiese că muncitorii din aceste servicii ale Primăriei lucrau dese ori și în ultima zi a săptămînii, formal recunoscută ca zi de repaos.

În privința salarizării, din statele de plată reiese faptul că muncitorii din serviciile Primăriei erau salarizați îndeosebi pe unitate de timp și numai rare ori în acord. Salariile muncitorilor erau de 2—5 lei pe zi. Marea majoritate a muncitorilor primea 2—3 lei pe zi. În atelierelor anexate serviciilor Primăriei salariile se ridicau pentru unii muncitori — în deosebi mecanici și fierari — pînă la 4 lei pe zi. Salarii de 5 lei pe zi aveau numai maîștri; ei erau, în general, muncitori străini.

Deoarece salariile de 5 lei pe zi erau foarte rare, iar cele de 4 lei pe zi nu erau frecvente, salarizarea era insuficientă. Totalul cheltuielilor zilnice ale unei familii cu un trai modest ar fi trebuit să fie de 5 lei pe zi⁸⁾,

¹⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 41/1889, P. I, f. 102—104; Dos. nr. 41/1890, P. II, f. 11—24.

²⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 51/1887, P. IV, f. 11; Dos. nr. 41/1889, P. II, f. 24, 27.

³⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 16/1880, f. 15.

⁴⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 14/1881, P. II, f. 73.

⁵⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 41/1889, P. III, f. 219.

⁶⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 12250/1894, f. 1.

⁷⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 41/1890, P. I, f. 125, 150.

⁸⁾ „Adevărul”, 16 decembrie 1890, p. 1 (în articol se arată că era necesară următoarea cheltuială zilnică: alimente 2,40 lei, lemne 0,30 lei, chirie 0,80 lei, îmbrăcăminte 1,50 lei).

deoarece mărfurile de primă necesitate aveau prețuri mari, fapt menționat în cererile muncitorilor pentru majorarea salariilor¹⁾).

Referindu-se în general la situația muncitorilor supuși exploatării, K. Marx a arătat că una dintre tendințele producției capitaliste este aceea de scădere a salariilor²⁾. Această prezentare sintetică a evoluției salarizării muncitorilor se confirmă și pentru cazul de față. Prin cercetarea, în succesiunea lor, a statelor de plata salariilor se obține dovada scăderii treptate a salariilor muncitorilor din serviciile Primăriei orașului București. Dovada scăderii salariilor reiese din faptul că între anii 1880—1890 limita inferioară a salariilor rare ori coborâte sub 2 lei pe zi, iar după 1890 și în deosebi între anii 1897—1900 devin frecvente salarii ale muncitorilor de 1,80 pe zi.

Fenomene social-economice specifice dezvoltării capitalismului — ca ruina meseriașilor și pauperizarea țărănimii — determinau creșterea ofertei de forță de muncă și dădeau posibilitatea patronilor și autorităților — în cazul instituțiilor patronate de stat — de a scădea salariile muncitorilor. Un sistem utilizat de autoritățile comunale din București, având ca efect această treptată scădere a salariilor, reiese dintr-o cerere a muncitorilor pavatori adresată primarului capitalei în anul 1881. În cursul toamnei, când acțiunea de pavare descrescea, salariile se micșorau, iar vara, odată cu intensificarea acțiunii de pavare, nivelul lor creștea, rămânând însă sub limita celui din anii precedenți. Prin asemenea procedeu, aplicat an de an, sensul dominant al evoluției salariilor muncitorilor pavatori — rezultat din totalizarea efectelor scăderilor și majorărilor, care nu ajungeau însă la nivelul anterior — era cel de descrescere. Muncitorii erau conștienți de acest fapt. În petiția susmenționată, mai mulți muncitori, pavatori cu vechime de 8—10 ani, arătau că: „S-a procedat în fiecare an ca ... scăzându-se salariile pe timpul de iarnă, când lucrările nu sînt așa importante, vara, când încep lucrările, se îmbunătățesc și salariile... Numele nostru nu figurează între cei îmbunătățiți. Nu invidiem pe cei îmbunătățiți, căci și ei abia au pe jumătate îmbunătățirea din anii precedenți“. Muncitorii pavatori cereau: „... a îmbunătăți și soarta noastră pe timpul de vară, luînd termenul mijlociu pe trei ani în urmă”³⁾.

În rezoluția acestei cereri, șeful Serviciului Drumurilor recunoștea că tuturor muncitorilor din acest serviciu li se scăzuseră salariile în toamna anului 1880 și numai pentru un număr foarte redus dintre ei se revenise la vechiul salariu în vara anului 1881. Totuși în multe cazuri se respingeau cereri colective similare celei de mai sus. De pildă, se aproba cererea a doi muncitori de revenire la vechiul salariu, dar se respinge aceiași cerere a altor șapte muncitori⁴⁾.

K. Marx a arătat că prin utilizarea, de către burghezie, a forței de muncă a femeilor se ajungea la devalorizarea forței de muncă a muncitorilor, deci la scăderea salariilor⁵⁾.

În ultimii ani ai secolului XIX, angajarea femeilor în unele servicii ale Primăriei orașului București a influențat scăderea salariilor muncitorilor sub limita, obișnuită între anii 1880—1890, de 2 lei pe zi. Deci și în cazul acestor

¹⁾ Arh. St. Buc., *Primăria București*, Dos. nr. 12250/1894, f. 1.

²⁾ K. Marx, *Salariu, preț și profit*, în: K. Marx, Fr. Engels, *Opere alese*, vol. I, București, 1955, p. 466.

³⁾ Arh. St. Buc., *Primăria București*, Dos. nr. 39/1881, f. 124.

⁴⁾ *Ibidem*, f. 165, 173.

⁵⁾ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, București, 1957, p. 409.

muncitorii, scăderea salariilor la 1,80 lei pe zi — scădere amintită mai sus — coincidea în timp și era influențată de angajarea femeilor, ca salahori cu salarii de 1,20—1,80 lei pe zi ¹⁾).

În serviciile Primăriei orașului București ca și în alte instituții ale statului sau întreprinderi particulare, salariile muncitorilor erau diminuate prin rețineri. Muncitorilor din atelierele anexate serviciilor Primăriei și de la uzina hidraulică li se făceau rețineri de 15% din salarii; 10% pentru Casa Comunală, 5% era taxa fiscală impusă de stat în 1877 pentru înlăturarea deficitului bugetar. Muncitorii protestau atât împotriva reținerii de 10%, deoarece Casa Comunală nu le era utilă, cât și față de impozitul de 5% a cărui aplicare fusese inițial prevăzută numai asupra salariilor funcționarilor ²⁾). Cele mai frecvente rețineri erau amenzile, al căror cuantum, raportat la salariu, este impresionant. Deși în regulamentul susmenționat se preciza că muncitorii puteau fi amendați cu 1—5 lei, în realitate amenzile depășeau suma maximă fixată. Frecvența amenzilor și cuantumul lor reies din statele de plată salariilor. Amenzile aplicate muncitorilor pavatori erau frecvente și depășeau deseori suma fixată de regulament ca limită maximă. În cazul căruțașilor, angajați de Serviciul Drumuri, uneori dintr-un total de 33, erau amendați 20 căruțași cu câte 10 lei ³⁾). Muncitorilor din Serviciul Salubrității li se aplicau amenzi de 1—20 lei la un salariu de 50 lei lunar. De pildă, într-o lună, dintr-o grupă de 112 muncitori, 63 erau amendați cu sume care se ridicau și la o treime din salariul lor ⁴⁾). Erau frecvente amenzile mari; la acest serviciu, dintr-un total de 19 muncitori, într-o lună, 11 erau amendați astfel: unul cu 21 lei, unul cu 16 lei, unul cu 15 lei, unul cu 6 lei, doi cu câte 3 lei, doi cu câte 2 lei și trei cu câte 1 leu ⁵⁾).

Sistemul amenzilor era atât de extins, încât în statele de plată salariilor i se destinase o rubrică specială. Iată rubricile pentru rețineri ale unui stat de plată:

Rețineri de 10%		Economii prin vacanțe și altele	Amenzi
La casa comunală . . .	La casa de economii . .		

Este interesantă comparația între statele de plată salariilor muncitorilor, cu cele ale personalului de conducere; în timp ce primele au rubricile de la amenzi supraîncărcate, în celelalte aceleași rubrici sînt complet libere ⁶⁾).

Pretextele amendării muncitorilor erau variate. De pildă, pentru un răspuns la o observație, un muncitor, salariat cu 2 lei pe zi, a fost amendat cu 3 lei, sumă ce depășea salariul lui pe o zi de muncă. Altor doi muncitori salariați cu 2 lei pe zi, care au lipsit de la locul de muncă la ora 13, după pauza de prînz, li s-a aplicat o sancțiune foarte aspră — reținerea salariului pe ziua întreagă, deși lucraseră între orele 5—12 — și au fost amendați

¹⁾ Arh. St. Buc., *Primăria București*, Dos. nr. 4563/1898, f. 4, 7.

²⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 51/1887, P. II, f. 105; Dos. nr. 41/1889, P. IV., f. 336.

³⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 41/1890, P. I, f. 261—263.

⁴⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 41/1889, P. I, f. 216—220.

⁵⁾ *Ibidem*, f. 215—216.

⁶⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 33/1889, f. 10, 12, 18, 20.

cu 2 și 5 lei, deci cu amenzi însumând salariul lor pe o zi în primul caz, pe 2½ zile în al doilea caz. Alte ori amenziile pentru o zi se ridicau la 10 lei, sumă corespunzătoare salariului pe cinci zile al unui muncitor¹⁾.

Uneori, chiar unii reprezentanți ai autorităților comunale erau obligați să recunoască — dată fiind izbitoarea evidență a faptelor — că li se aplicaseră muncitorilor amenzi nedrepte²⁾.

Muncitorii protestau împotriva reținerilor făcute din salarii, sub pretextul amenzilor. În 1894 căruțașii din Serviciul Drumuri arătau că li se aplicaseră amenzi nedrepte și cereau: „...sporirea salariului și a suspenda amenzile”³⁾.

În afara acestor mari și frecvente rețineri, salariile muncitorilor se diminuau și prin abuzurile personalului supraveghetor. În Serviciul Salubrității, șefii de echipe, pentru a-i angaja la lucru pe muncitori, le cereau acestora diverse sume de bani. Într-o reclamație adresată primarului, un muncitor arăta că, sub acest pretext, șeful de echipă i-a luat bani, l-a obligat să lucreze zece zile fără a i se achita salariul, pentru ca în cele din urmă, muncitorului să-l fie respinsă cererea de angajare⁴⁾. Un alt șef de echipă, după ce a luat bani de la un muncitor pentru a-l angaja, l-a maltratat și persecutat, pînă cînd muncitorul a fost obligat să renunțe la recenta sa angajare⁵⁾.

Un muncitor din Serviciul Transporturi reclama următoarele, referindu-se la abuzurile și brutalitatea supraveghetorului: „...de opt luni din leafă în leafă m-a stors de bani, spunîndu-mi că dacă nu dau bani mă dă afară din serviciu”. La un refuz al muncitorului de a-i da bani, supraveghetorul l-a „bătut foarte crunt, rupînd pe conpul și pe capul (muncitorului) bastonul ce-l avea în mînă”⁶⁾. Căruțașii din Serviciul Drumuri cereau primarului înlocuirea supraveghetorului, care-i maltrata și le cerea: „...să-l cinstim cînd luăm leafa și să-i dăm și lui ceva.....”⁷⁾. Un muncitor din același serviciu reclama pe supraveghetor care, sub amenințarea concedierii, îl excrocase cu suma de 58 de lei. Salariul lunar al muncitorului era de 60 lei înocît prin samavolnicia supraveghetorului, muncitorul pierdea salariul pe o lună.

Alte rețineri din salariile muncitorilor se făceau pentru achitarea uniformelor. Și în acest caz muncitorii erau nedreptățiți, ca urmare a abuzurilor personalului administrativ însărcinat cu reținerea sumelor pentru uniforme. De pildă, muncitorilor din Serviciul Salubrității li se rețineau din salariu cîte 12 lei pentru uniforme, care, la comercianții particulari, puteau fi achiziționate cu suma de 7 lei⁸⁾.

Uneori salariile erau achitate cu întîrziere⁹⁾; în aceste cazuri muncitorii pierdeau o parte din valoarea reală a salariilor, deoarece ei erau obligați să împrumute bani cu dobîndă, pînă cînd primeau salariile.

Este cunoscut faptul că, pe măsura răspîndirii marxismului, clasa muncitoare devenea treptat conștientă că burghezia realiza mari profituri, prin munca neplătită a muncitorilor. Traduceri și prelucrări ale operelor lui

¹⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 1/1880, f. 37, 44; „Adevărul”, 10 iunie 1894, p. 3.

²⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 41/1889, P. I, f. 240; Dos. nr. 41/1892, P. I, f. 49.

³⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 12250/1894, f. 2.

⁴⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 41/1893, P. II, f. 250.

⁵⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 51/1887, p. IV, f. 198.

⁶⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 41/1892, P. II, f. 134, 152.

⁷⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 41/1890, P. III, f. 263.

⁸⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 41/1889, P. IV, f. 245—246. „Adevărul”, 10 iunie 1894, p. 3.

⁹⁾ *Ibidem*. Dos. nr. 41/1890, P. II, f. 184; Dos. nr. 41/1892, P. V, f. 83.

K. Marx, apărute în broșuri sau în presa epocii, expuse și explicate cu exemplificări concrete în cadrul întrunirilor din cercurile și cluburile muncitorești, îi ajutau pe muncitori să înțeleagă modul în care se creiază plus valoarea. În ultimii ani ai secolului XIX, ca și alți muncitori, pavatorii vedeau că, prin menținerea unui nivel scăzut al salariilor, Primăria orașului București avea profituri însemnate. Nouăzeci și șase de pavatori au adresat Primăriei, în anul 1894, o cerere colectivă în care arătau, pe baza a numeroase date și cifre, că prin munca unei singure grupe restrânse de muncitori, Primăria realiza: „...un venit de 10,50 lei, pe cind plata lor nu este decît 6,50 lei cel mai mult, aducînd un folos comunei de 4 lei pe zi, de fiecare pavator, adică îndoit produsul muncii sale așa de obositoare...”¹⁾. În continuare muncitorii cereau majorarea salariilor.

Muncitorii din serviciile Primăriei orașului București nu ajunseră, în secolul XIX, la o puternică dezvoltare a conștiinței de clasă și organizare, totuși nu au rămas pasivi în fața exploatării. Dimpotrivă, prin proteste și greve, ei au luptat pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și salarizare. Cele mai multe dintre datele de mai sus sînt cuprinse în proteste și reclamații ale muncitorilor; au fost menționate cereri pentru majorarea salariilor, proteste și reclamații ale muncitorilor împotriva amendărilor abuzive și a samavolnicicilor personalului de supraveghere. De asemenea materialul documentar cuprinde mărturiile asupra unor greve ale muncitorilor din serviciile Drumuri, Transporturi și Salubritate ale Primăriei orașului București. În vara anului 1889, căruțașii din Serviciul Drumuri, după ce au adresat o reclamație primarului, au intrat în grevă din cauza scăderii salariilor, a muncii excesive și a prelungirii programului de lucru zilnic. Rezoluțiile primarului și ale personalului administrativ, referitoare la acest caz, denotă teama burgheziei față de acțiunile greviste ale muncitorilor. În aceste rezoluții se menționează: „Căruțașii ...au fost concediați pentru motivul că s-au pus în grevă”. „Se va nota numele lor și să nu se mai primească în serviciul Primăriei, deoarece s-au pus în grevă... a veghea să nu se mai strecoare acești căruțași printre căruțele ce se vor mai angaja la Primărie”²⁾.

În anul 1890 a avut loc o grevă a muncitorilor din Serviciul Transporturi. Cauzele grevei nu ne sînt cunoscute, probabil ele erau similare celor de mai sus³⁾.

Din cauza întîrzierilor la plata salariilor în anul 1892, circa două sute de muncitori din Serviciul Salubrității ...„s-au pus în grevă”. În continuarea acestei scurte relatări, cuprinsă într-o adresă trimisă Primarului de șeful acestui serviciu, se arată că: „...n-au voit să iasă la lucru decît numai în urma unui angajament solemn ce am luat în fața lor ca să li se dea negreșit salariile. Dl. casier să elibereze negreșit azi salariile... căci mîine nu vor voi să iasă nicidecum la lucru”⁴⁾.

Așadar, ca și în alte instituții de stat și întreprinderi particulare, muncitorii din serviciile Primăriei orașului București au încercat, prin proteste și greve, să limiteze exploatarea, exercitată de burghezie, prin reprezentanții ei din conducerea autorităților comunale.

¹⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 12250/1894, f. 1.

²⁾ *Ibidem*, Dos. nr. 41/1889, P. II, f. 219, 233—234.

³⁾ „Adevărul”, 13 iulie 1890, p. 3.

⁴⁾ Arh. St. Buc., *Primăria București*, Dos. nr. 41/1892, P. V. f. 83.

Din cele de mai sus reiese că Primăria orașului București, organ al statului burghez, reprezentând interesele claselor exploatoare, se comporta în relațiile cu muncitorii ca și patronii întreprinderilor particulare. Condițiile de muncă ale muncitorilor, angajați în serviciile Primăriei erau foarte grele, nivelul salariilor scădea, amenziile și abuzurile supraveghetorilor erau foarte frecvente. Din munca neplătită a muncitorilor această instituție realiza profituri similare celor obținute de patroni, în fabricile și atelierele particulare. Mai mult chiar posibilitățile muncitorilor din instituțiile publice — inclusiv Primăria orașului București — de a-și impune revendicările erau mai reduse decât în întreprinderile particulare, deoarece instituțiile statului puteau să exercite o constrângere mai puternică asupra muncitorilor, utilizând instrumentele puterii de stat în scopul intensificării exploatării.

În prima parte a secolului XX, prin progresele organizării clasei muncitoare, în totalitatea ei, și prin intensificarea luptei sale împotriva exploatării, s-au produs unele schimbări și în situația muncitorilor din instituțiile statului, inclusiv autoritățile comunale. Însă schimbarea radicală a situației tuturor muncitorilor din România a avut loc numai în epoca contemporană a istoriei patriei noastre, prin transformări totale în însăși esența statului: înlocuirea instrumentului de oprimare, care a fost statul burghez, prin diotatura proletariatului, formă de stat reprezentată a intereselor clasei muncitoare.